

Rozsáhlá práca D. Alijevovej je rozdelená na tri časti. Prvá časť má názov *Základní směry alternativní sociologie v USA* a člení sa na 5 kapitol. Druhá časť s názvom *Metateoretická analýza v současné americké sociologii* obsahuje tri kapitoly. Poslední časť nazvaná *Hlavní vývojové trendy v současné buržoazní sociologii v USA* zpracovává problematiku ve čtyřech kapitolách.

V úvodu práce autorka stručně, ale výstižně formuluje zásady svého přístupu ke kritické analýze soudobé americké sociologie. Klade si za úkol vyvracet argumentované zjevný nebo skrytý antimarxismus a antikomunismus. Svou kritiku zaměřuje též na různé záměrné deformace marxistické teorie i praxe socialistické společnosti. Její kritika však má i další smysl. Nejde jí jen o kritickonegující funkci marxistické sociologie, ale i o funkci heuristickou — chce proniknout k empirickým korelátům myšlenkových klíšů západní sociologie a objevit v nich zakódovaný sociální život současné buržoazní společnosti. Autorka v této souvislosti zdůrazňuje, že ustavičná konfrontace konceptuální struktury buržoazních sociologických teorií s realitou kapitalistické společnosti umožňuje odhalit a demystifikovat jejich pravou ideologickou podstatu. Dále pak pozorné sledování buržoazních kategorií a koncepcí může přivést na stopu aktuálních sociálních jevů a procesů. Tyto hlavní zásady autorka aplikuje především na americkou sociologii sedmdesátých a počátku osmdesátých let. Právem poukazuje na to, že u nás zatím neexistují kritické, podrobné a monografické analýzy buržoazní sociologie.

Z hlediska základního zaměření celé práce lze u autorky zjistit dva hlavní směry analýzy. Hlavní důraz klade na analýzu takzvaných substantivních teorií, které se týkají předmětných otázek sociální reality. Doplnuje však tento směr analýzy ještě rozбором metodologických teorií, které se soustředily na formálně logické problémy konstruování sociologické teorie. Jde vlastně o „metateorie“ sociologie.

V první části, kterou autorka zaměřuje na zkoumání základních směrů takzvané alternativní sociologie v USA, se v první kapitole soustřeďuje na problém krize západní sociologie a vznik alternativních sociologií jako reakce proti dřívějším vládnoucím směrům a školám. Rozebírá různá omezení i hlubší pojetí příčin této krize v rámci sebereflexe buržoazní sociologie a poukazuje na cennou myšlenku sovětského autora J. N. Davydova, že kromě koncepcí, které se zabývají krizí americké i celé buržoazní sociologie, vznikají a působí tendence stabilizační a konzervativní. Z amerických autorů, kteří analyzovali příčiny, průběh i důsledky krize buržoazní sociologie, autorka oceňuje přínos A. Gouldnera. Alternativní sociologii charakterizuje především jako antipozitivistickou, antiscientistickou, s humanistickou a kritickou tendencí s důrazem na význam a úlohu subjektu při získávání a konstruování faktů.

Ve druhé kapitole D. Alijevová zkoumá varianty současné interakcionistické sociologie. Poukazuje právem na její zdroje a hlavní zakladatele v rámci Chicagské univerzity. Jmenuje autory, jako jsou W. I. Thomas, R. Park, a zvláště zdůrazňuje základatelskou roli G. H. Meada. Největší pozornost však věnuje dílu H. Blumera a jeho podílu na šíření i výkladu symbolického interakcionismu v americké sociologii. Všímá si odlišného přístupu a interpretace symbolického interakcionismu u takzvané iowské školy a behavioristického zaměření M. Kuhna, včetně jeho snah dát interakcionismu výklad, který by umožnil aplikaci na empirické výzkumy. Celkové hodnocení H. Blumera autorka formuluje kriticky jako aktivismus subjektivistické povahy a vytýká mu indeterministické pojetí jednání a subjektivně idealistickou ontologickou pozici interpretace významů. V téže kapitole analyzuje autorka i specifickou koncepci E. Goffmana (sociální dramaturgii), jehož dílo je již úmrtím autora završeno a vyžadovalo by podrobnější kritické zhodnocení pozitivních i záporných stránek.

Ve třetí kapitole je hlavní analýza současné fenomenologické sociologie. Poměrně stručně poukazuje autorka na husserlovskou inspiraci celého směru, který někteří jeho stoupenci nazývají opatrně fenomenologicky orientovanou sociologií. Z hlavních představitelů si všímá A. Schütze a jeho zprostředkující role přenosu fenomenologie do americké sociologie, přehledně uvádí i řadu dalších autorů a představitelů celého tohoto směru (Berger, Luckmann apod.). Zaznamenává i význam symbolického interakcionismu pro přijetí fenomenologických podnětů v americké sociologii, i když se symbolický interakcionismus sám do určité míry v dílech svých představitelů fenomenologizoval. Fenomenologickou sociologií nechápe jako izolovanou sociologickou školu, ale jako široký koncepční proud, do něhož patří mnoho autorů. Uvádí také základní kategorie, které rozvíjela fenomenologická sociologie, a upozorňuje přitom na neshody a disproporce mezi fenomenologickou sociologií a původními koncepcemi E. Hosslerla. K nejfrekventovanějším kategoriím patří životní svět, v pozdějších inter-

pretacích chápaný jako svět každodenní. Tyto dva pojmy používají snad všichni různě diferencovaní představitelé fenomenologické sociologie, i když pro mnohé je také významný pojem intersubjektivity, důležitý pro chápání podstaty sociální reality. A. Schütz pak ještě ve svých pracích vytvořil sám řadu zvláštních kategorií. Z dalších pojmů autorka připomíná původní husserlovské pojetí intencionality a konstitutivní aktivitu vědomí, které většina představitelů fenomenologické sociologie již nechápe jako aktivitu čistého transcendentálního já, ale především jako každodenní praktické vědomí životního světa.

Kapitola čtvrtá je zasvěcena přehledné a dosti podrobné analýze etnometodologie. Zde jde hlavně o přístupy, pojetí a pojmy dvou zakladatelských postav etnometodologie H. Garfinkela a A. Cicourela. Autorka chápe etnometodologii jako výrazné vyústění tendencí fenomenologické školy a také završení ducha americké sociologické revolty proti oficiální americké, akademické sociologii. Právě etnometodologie nejvýrazněji rozpracovává problém povahy sociální reality a východiska nalézá v koncepcích, které v podstatě odmítají objektivní charakter sociální struktury a zpochybňují i též možnost objektivní vědy i objektivní platnost tradičních metod pozitivistických, behavioristických a empirizujících. Etnometodologie věnuje hlavní pozornost spíše procesum organizace a objasňování aktuálních činností účastníků každodenního světa než samotným činnostem. Jde o metody organizace a interpretace racionálního smyslu každodenních aktivit. D. Alijevová konstatuje, že etnometodologie se přerodila ze sociologické koncepce v koncepci sociolingvistickou. To se projevuje i v tom, že čerpá vysloveně z lingvistických zdrojů a autorit (N. Chomsky). Etnometodologie také zkoumá a analyzuje racionalitu vědeckou a běžnou a zaměřuje pozornost na zvláštní neopakovatelné rysy lidské komunikace. Jde o takzvanou indexikalitu a indexikální výrazy — s tím souvisí i rozpracování dokumentární metody (Garfinkel), částečně inspirované K. Mannheimem. Z dalších kategorií etnometodologie jde o takzvané background expectations. Určitou předností etnometodologie je nesporně přerození pouhých úvah o jiných metodách a přístupech k realitě směrem k aplikaci zásad etnometodologie na praktické sociální problémy (příklad Cicourelových analýz soudnictví mladistvých a práce porot).

Kapitola pátá první části se týká analýzy existenciální sociologie, kterou představuje E. Tiryakian, varianta takzvané sociologie absurdity (S. Lymman a M. Scott) a pak i J. Douglas. Ten ovšem původně působil jako editor zprostředkující souvislosti symbolického interakcionismu a fenomenologické sociologie. Součástí analýzy této kapitoly jsou i souvislosti mezi existenciální sociologií a jejími evropskými filozofickými zdroji (Sartre, Merleau-Ponty, Heidegger). Tato kapitola přináší cenné informace i analýzu směru u nás velmi málo známého a marxisticky hodnoceného sovětským autorem Joninem v knize u nás přeložené *Kritika současné buržoazní teoretické sociologie*.

Ve druhé části se autorka ve třech kapitolách zabývá problémem metateoretické analýzy v současné americké sociologii. Jde rovněž o problematiku u nás v tomto rozsahu zpracovávanou poprvé a obohacující naše poznatky. V první kapitole jsou zahrnuty problémy specifických rysů fenoménu metateorie v západní sociologii. Ve druhé kapitole autorka rozebírá základní metateoretické přístupy v americké sociologii a ve třetí se zabývá problémem budování teorie v metateoretickém programu alternativní sociologie. Zde si klade otázku, zda je možné vytvořit uspokojivou metateorii na půdě sociologie jako neformalizovatelné a nematematizovatelné vědy. V podstatě jde o to, že existují nebo mohou existovat dva druhy teorií, teorie skutečnosti a teorie o teoriích. Budování metateorie v tradici matematizace a formalizace bylo dříve spíše sjáto převážně se scientistickými a pozitivistickými tendencemi. Nyní se však v západní sociologii a v americké zvláště objevují pokusy o metateorii, které překračují rámec dřívějších přístupů. Z mnoha autorů uvádí D. Alijevová Blalocka, Zetterberga, Mulkaye, ale také z jiných směrů polemiku mezi Grossemanem a Parsonsem o metateoretickém rámci sociologie. V kontextu této problematiky autorka dále poukazuje na P. S. Cohena z Anglie, na západoněmeckého J. Habermase či švédského G. Radnitzkého (poslední dva ovšem zpracovávají problém v rámci hermeneutiky). Z dalších autorů působících v této oblasti autorka uvádí představitele symbolického interakcionismu (B. Glazer, A. Strauss), z generace nových autorů je to například D. Willer, M. Webster nebo J. Turner.

Poslední, třetí část recenzované práce je orientována na analýzu vývojových trendů v současné buržoazní sociologii USA. První kapitola klade již v názvu otázku, zda jde o paradigma v souvislosti se známým pojetím struktury vědeckých revolucí T. Kouna. Představitelem koncepce paradigmatické je G. Ritzer s pojetím sociologie jako paradigmatické vědy. Hlavní problém paradigmatických koncepcí spatřuje autorka v ignorování sociálních příčin vzniku nebo změny paradigmát. Naproti tomu

snaha řady autorů o vystižení základních tendencí či trendů buržoazní sociologie postihuje alespoň některé nové jevy. Jde o rostoucí intelektualizaci a teoretizaci sociologie, o její zfilozofičtění, o zdůraznění významu makroteorii, o snahy o sebe-reflexi sociologie.

Proti dlouhodobému pojetí sociologie jako vědy odideologizované, politicky neangažované a nestranné, objektivní a nefilozofické se v americké sociologii vytvořily alternativní směry sociologie ideologicky i politicky angažované s výrazným zájmem o filozofii. Autorka tyto základní směry analyzuje v posledních třech kapitolách své práce. Kapitola druhá je věnována reideologizaci, třetí reifilozofizaci a čtvrtá trendu „sblížování“ americké buržoazní sociologie s marxismem.

Bezprostředními iniciátory tohoto vývoje se stali představitelé radikální sociologie, kteří usilovali o obnovení ideologického potenciálu sociologie. Zde se autorka odvolává na takové autory, jako jsou R. Blackburn a Martin Shaw, z dalších autorů této linie připomíná jména, jako Colfax, D. Horowitz a M. Nicolaus. V kontextu analyzované problematiky jsou zajímavé radikální kritiky akademické, oficiální sociologie, výzvy k její likvidaci a subjektivně snad dobře míněné sympatie pro marxismus, i když pojetí marxismu je rozplízlé a zdroje, z nichž se na Západě čerpá, jsou různorodé. Pozici kritického hodnocení radikální sociologie z hlediska částečně progresivního a dokonce v tendenci marxizujícího, ale přece jen akademického sociologa představuje anglický T. Bottomore, který má — pro dostupnost svých prací v angličtině — vliv i na sociologii americkou.

Tendence k reideologizaci sociologie je doprovázena snahou vnést do sociologie hodnotící soudy, a to v protikladu k tendenci oficiální, akademické západní sociologie, která jednoznačně a velmi zjednodušeně prosazuje Weberův požadavek sociologie jako „wertfreie Wissenschaft“. Autorka hodnotí tendenci k reideologizaci jako kladnou. Vedle této tendence hodnotí i úsilí o humanizaci západní sociologie, jak ji představuje americký sociolog MacClung Lee (s. 247—253).

Autorka považuje obrat sociologie k filozofii za jeden ze základních trendů vývoje současné nemarxistické sociologie. Tento proces probíhá zároveň s reideologizací sociologie. Je to rovněž reakce proti dřívější základní orientaci buržoazní sociologie — směrem pryč od filozofie. Nejvýrazněji se programové přihlášení k filozofii projevilo především u směru fenomenologické a existenciální sociologie. Sblížování sociologie s filozofií se projevovalo zdůrazněním významu a role subjektu, subjektivity a aktivního vědomí ve vědě i v životním světě.

Poslední kapitola je relativně stručná a je věnována závažné otázce „sblížování“ buržoazní sociologie s marxismem. Trend k marxizaci buržoazní sociologie se zvláště projevil v USA, kde vliv marxismu nebyl nikdy výrazný. Objevil se dokonce termín renesance marxismu. Důvody byly mezinárodní, ekonomické i politické, spjaté s existencí socialistické soustavy i se specifickým krizovým vývojem kapitalistických zemí i sociologie samé. Toto „sblížování“ je však třeba brát s rezervou. Zájem o marxismus, přejímání určitých podnětů bylo také podle autorky recenzované práce vynuceno malou teoretickou a metodologickou i predikční schopností buržoazní sociologie v konfrontaci s novými závažnými problémy. Marxismus je využíván tak, že je reinterpretován. (Autorka uvádí příklad stylizace Marxe v duchu teorie jednání nebo Dahrendorfovo pojetí teorie konfliktu.) Zprostředkujícím článkem možné recepce marxismu v sociologii USA byla i aktivita takzvaného neomarxismu, ať již ve verzi frankfurtské školy nebo čerpající z raných děl Lukacse, a práce K. Korscheho z dvacátých let. Významnou roli při pronikání marxismu do sociologie USA sehrály časopisy s radikalistickou a neomarxistickou orientací (jejich přehled je na s. 269). Výrazným znakem přijetí marxismu v rámci americké sociologie je podle autorky snaha interpretovat Marxe v duchu scientismu. Neobvyklým, ale ne bezvýznamným je pokus o spojení marxismu se soudobou teorií her (J. Elster). Ještě výlučnější je snaha interpretovat Marxe jako kryptoetnometodologa; angličtí etnometodologové se snaží interpretovat sociální realitu jako výsledek lidské řečové aktivity a odvolávají se přitom na Marxe. Nevýhodou prací, které zkoumají významné buržoazní směry a koncepce i teorie je, že nemohou nikdy plně postihnout poslední vývojové trendy a jevy a souvislost aktuálních směrů s významnými inspiračními zdroji (např. vztah G. H. Mead — H. Blumer nebo husserlovské podněty a pojmy a jejich různé výklady ve vnitřně bohaté diferencované fenomenologické sociologii). Sama autorka na tento problém upozorňuje v závěru své práce. Jde například o nové tendence směřující k rehabilitaci stanovisek vůči strukturnímu funkcionalismu T. Parsonse v rámci tak zvaných stabilizačních a konzervativních snah americké, a dokonce celé západní sociologie, o formující se neokonzervativismus v rámci takzvané Nové pravice, který se prosadil nejdříve v USA a pak i v Anglii, Francii i v NSR, atd.

To však již je úkol pro další práci a pro další autory. Kniha D. Alijevové je ne-

sporně velmi užitečným a cenným přínosem pro československou sociologii. Je napsána se znalostí věci, kvalifikovaně a přesvědčivě. Marxistický přístup, marxistická analytická-kritická teorie i metoda jsou obsaženy v práci organicky, vnitřně nejsou deklarovány, ale v analýze prokazovány a ověřovány. Recenzovaná práce je v rámci ČSSR první a zatím jedinou prací tohoto druhu (mám na mysli přehledový typ práce o hlavních a základních směrech americké buržoazní sociologie v určité vývojové etapě). Je založena na studiu bohaté literatury, a to nejen americké, ale i západoevropské sociologie, opírá se o podněty a zdroje sociologie sovětské, která v posledních letech rozvíjí bohatou a všestrannou aktivitu ve vztahu k významným směrům a postavám buržoazní sociologie (viz například nejnovější publikaci sovětských autorů *Buržuaznaja sociologija na ischodě XX veka*, Moskva, Nauka, 1986).

Ve shodě s tím, co bylo již řečeno o typu recenzované práce, není správné a vhodné autorce vytýkat, co všechno by v práci ještě mohlo být. Přes veškerou chválu a dík za marxistickou, kvalitní, cennou a poučnou práci, si však nemohu odpustit jednu připomínku. Podle mého soudu měla autorka — právě proto, že kladla důraz na analýzu alternativních sociologií vznikajících v USA — věnovat přece jen více místa analýze prací a vlivu A. W. Gouldnera, který zemřel v roce 1980 a jehož dílo je tedy již uzavřeno. Hlubší a všestrannější analýza tohoto významného a vlivného, dříve kriticky a humanisticky orientovaného autora, který výrazně usiloval o vytvoření jedné z variant alternativní (reflexivní) sociologie, by autorku přesvědčila o tom, že není přesné zařazovat Gouldnera do široce chápaného proudu fenomenologické sociologie (s. 62). Z jeho prací ze sedmdesátých let a zvláště pak z jeho trilogie, kterou ironicky a s averzí vůči marxismu nazval *Temná stránka dialektiky*, je jasné takzvané neomarxistické zaměření, nejvíce ovlivněné frankfurtskou školou a jmenovitě pak J. Habermasem a jeho teorií komunikace. Byl tu i Gouldnerem přiznávaný vliv raného G. Lukase.

Závěrečná etapa vývoje Gouldnerova díla a zvláště jeho trilogie je odklonem i od neomarxismu. Tento odklon je doprovázen i zaujatou kritikou reálného socialismu a kritikou autentického marxismu. Sestupný vývoj kdysi progresivního a marxizujícího autora, který napsal cenné a podnětné články i knihy, je totiž ještě jedním a dalším potvrzením toho, co autorka napsala v poslední větě závěru své knihy. Že „jedinou reálnou alternativu sociálního vývoje současného světa může nastolit jen marxismus jako vědecký program revoluční činnosti všeho pokrokového lidstva“.

Eduard Urbánek

**A. P. Davies — A. P. M. Coxon: MDS (X) — User Manual. Multidimensional Scaling Package** (MDS (X) Uživatelský manuál. Soubor programů pro mnohorozměrné škálování)

PLU, University of Edinburgh 1983, 498 s.

Studium struktury množiny složitých objektů patří k závažným problémům mnoha vědních oborů. Vedle známých metod k objasňování struktury takových dat (především seskupovací a faktorové analýzy) se v posledních desetiletích rozvíjí poměrně rychle další metoda, resp. skupina metod, zaměřená především na co nejjednodušší kvantitativní vizuální zobrazení struktury objektů (resp. stimulů) — *mnohorozměrné škálování* (multidimensional scaling). V této metodě jde jednak o vyhledávání základních faktorů (dimenzí), podle nichž se objekty (stimuly) liší, a zároveň o reprezentaci takových objektů pomocí nalezených faktorů (dimenzí) (tj. umístění objektů jako bodů v prostoru tvořeném nalezenými dimenzemi), přičemž se zachová struktura původních dat — souvislosti a podobnosti objektů jsou charakterizovány vzdálenostmi mezi body ve výsledném prostoru.

Základními daty, s nimiž mnohorozměrné škálování pracuje, jsou míry blízkosti dvojic objektů. Pro každou dvojici objektů je tedy zadána jistá míra blízkosti (např. „vzdálenost“) těchto dvou objektů. Přitom takovéto míry mohou mít buď objektivní charakter, nebo se mohou získat expertním způsobem. Základní úlohu mnohorozměrného škálování lze velmi zhruba formulovat takto: na základě popsaných měr blízkosti (párových podobností nebo častěji nepodobností) nalézt takové body (reprezentanty objektů — stimulů) v prostoru o zadaném malém počtu dimenzí, že vzdálenosti těchto bodů v prostoru v jistém smyslu co nejlépe odpovídají v datech určeným párovým nepodobnostem objektů (stimulů). Pokud je získaný prostor pouze dvou-rozměrný (ev. i třírozměrný), je možné výslednou konfiguraci bodů — objektů, stimulů — velice názorně zakreslit do obrázku, z něhož je patrná struktura objektů,